

Marxistisk klasseteori: udviklinger og udfordringer

Artiklen diskuterer marxistisk klasseteori og peger på, at denne er udfordret på spørgsmålet om det senmoderne samfunds konfliktlinjer, men samtidig fremhæves den unikke forståelse af udbytningsrelationer og teoriens kritisk-normative potentiale.

GITTE SOMMER HARRITS

Lektor ved Institut for Statskundskab,
Aarhus Universitet

Spørgsmålet om sociale klasser og klassekonflikter har stået centralt i mere end 100 års diskussioner inden for den marxistiske samfundsteori, ligesom Marx' forståelse af konflikten mellem arbejdere og kapitalister fremstår som et af marxismens vægtigste bidrag til både samfundsvidenskaberne og europæisk politisk historie. Men samtidig er klasseteorien et af de områder af marxistisk tænkning, der har budt på de største udviklinger og udfordringer. I denne artikel præsenteres og diskuteres nogle af disse.

Diskussionen fokuserer på spørgsmålet om den marxistiske klasseteoris egenart, der generelt kan siges at bestå i en *forklaring* på samfundets grundlæggende uligheds- og konfliktstrukturer, forstået på den måde at der ikke blot præsenteres en beskrivelse af eller et skema for, hvem der tilhører hvilke klasser, men også en teori om årsagen til og indholdet i klasserelationen. Den amerikanske neo-marxist Erik Olin Wright har formuleret det på den måde, at weberianske klasseteorier især søger at iagttage, hvad det mennesker 'har' (dvs. ejer) betyder for det, de gør. Men med den marxistiske klasseteori kan man også iagttage og forstå, hvad mennesker må gøre, for at opnå det, de har. Og på den måde har den marxistiske klasseteori en unik dimension, som ingen andre klasseteorier kommer i nærheden af, nemlig en teori om de helt grundlæggende relationer og konflikter, der skabes, når mennesker fremstiller midlerne til livets opretholdelse.

Samtidig kan man sige, at denne fastholden af det produktive arbejde og udbytningsrelationer udgør en udfordring for den

marxistiske og neo-marxistiske klasseteori. Disse udfordringer og mulige svar herpå vil artiklen også tage op til diskussion.

Klasseteorien hos Marx

Det kan synes en smule overraskende, at klasseteorien tilsyneladende er et af de bidrag fra Marx' værker, der har vundet størst udbredelse. For der findes ikke nogen velbeskrevet og præcis klasseteori fra Marx' hånd. Arbejdet med klasseteorien blev godt nok påbegyndt og kapitel 52 i 3. bind af *Kapitalen* har titlen »Klasserne« (Marx 1972: 1137-1138). Her skriver Marx blandt andet:

Ejerne af den blotte arbejdskraft, ejerne af kapital og ejerne af jord, hvis respektive indkomstkilder er arbejds løn, profit og jordrente, danner de tre store klasser i det moderne samfund, der beror på den kapitalistiske produktionsmåde. (Marx 1972: 1137)

Men efter ca. halvanden side skriver Engels, der udgav 3. bind af *Kapitalen* efter Marx' død: »Her afbrydes manuskriptet«. Forståelsen af Marx' klasseteori må derfor baseres på de steder i forfatterskabet, hvor klassebegrebet anvendes i anden sammenhæng, herunder især i analyserne af det kapitalistiske samfund (Marx 1970; 1971; 1972).

Som det fremgår af ovenstående citat, er det relationen til produktionsmidlerne, der definerer de sociale klasser i Marx' forståelse, og Marx fremhæver forholdet mellem de »direkte producenter« og ejerne af produktionsmidlerne som centralt. I alle samfund vil det nemlig være sådan, at mennesker produ-

cerer mere, end hvad der kræves for at opretholde et eksistensminimum, dvs. at der produceres et merprodukt. Endvidere vil det være sådan, at nogle grupper i kraft af kontrollen over produktionsmidlerne vil være i stand til at tilegne sig dette merprodukt, der således er frugterne af andres arbejde .

Denne udbytningssrelation mellem de direkte producenter og en herskende, udbytende klasse vil i ethvert samfund udgøre den grundlæggende klassekonflikt. Det gælder mellem »fri mand og slave, patricier og plebejer, baron og livegen, lavsmeester og svend, kort sagt: undertrykkere og undertrykte« som det hedder i Det kommunistiske partis manifest (Marx og Engels 1976: 26-27).

I det kapitalistiske samfund eksisterer klassekonflikten således mellem arbejderne, der kun ejer deres egen arbejdskraft, og kapitalisterne, der ejer og kontrollerer produktionsmidlerne. Men det kapitalistiske samfund er desuden karakteriseret ved både et hidtil uset overskud af materielle goder og af det forhold, at merproduktet med pengeøkonomien nu fremstår som merværdi. Det betyder for det første, at fordelingen af netop merværdien bliver interessant for forståelsen af klasserelationerne, og for det andet at udbytningssforholdet mellem arbejdere og kapitalister bliver sværere at gennemskue, fordi kapitalisternes udbytte (profit) fremstår som produkt af deres investeringer.

For det tredje hævder Marx, at klassekonflikten i det kapitalistiske samfund er karakteriseret ved et nyt styrkeforhold mellem klasserne, idet det for første gang i historien er sådan, at den udbyttede klasse, dvs. arbejderklassen, udgør et flertal i samfundet (Marx og Engels 1976: 27, 37). Dette forhold synes samtidig afgørende for Marx' forståelse af klassekonfliktens politiske betydning.

For Marx er nemlig ikke blot interesseret i at forstå klassernes indbyrdes forhold; han er også interesseret i at forstå, hvordan klassekonflikten rummer kimen til samfundets forandring, når (eller hvis) arbejderklassen mobiliseres i kampen mod udbytning og dominans. Et enkelt sted spidsformuleres dette som forventningen om den uafvendelige transformation af arbejderklassen fra en »klasse an sich« til en revolutionær »klasse für sich« (Marx 1976b: 248), men andre steder rummer Marx' klasseteori en langt mere nuanceret forståelse af, hvordan politiske kampe involverer skiftende alliancer med andre klasser, klassefraktioner og grupperinger som fx bønder, småborgere, finanskapitalister og akademikere (Marx 1976a; 1976b). Dermed er det også klart, at Marx på ingen måde påstår, at samfundet kun består af to klasser, idet der i alle konkrete samfund altid vil eksistere langt flere klasser og klassefraktioner. Påstanden er snarere, at de to klasser – arbejdere og kapitalister – fordi de er relateret til det kapitalistiske samfunds grundlæggende struktur, udgør den vigtigste og mest dynamiske klassekonflikt, og derfor vil være dominerende for samfundets politiske praksis.

Alligevel kan man sige, at det i Marx' oprindelige formulering af klasseteorien er fundamentalt uklart, hvorvidt andre klasser

kan indtage mere end en perifer rolle i samfundets klassekonflikt. Netop dette spørgsmål er da også blevet omdrejningspunktet for flere årtiers diskussioner blandt neomarxistiske klasseteoretikere.

Den neo-marxistiske diskussion om middelklassen

Kernen i »problemet med middelklassen« er, at op mod 90 % af alle mennesker i de fleste vestlige lande er lønmodtagere, og derfor i det simple marxistiske klasseskema må betragtes som arbejdere. Alligevel fremstår denne forståelse som intuitivt utilstrækkelig, ikke mindst hvis klasseteorien skal bruges til at forstå politiske konflikter og dannelsen af klassebevidsthed. Derfor er diskussionerne om middelklassen fokuseret på at tilvejebringe teoretisk funderede forslag til »klasserelevante skel blandt lønmodtagerne« (Wright 1997: 19). Der findes mange deltagere i disse diskussioner, men vi skal her fokusere på to af de mest centrale, nemlig hhv. den græsk fødte samfundsteoretiker Nicos Poulantzas og den amerikanske sociolog Erik Olin Wright (se også Harrits 2014: kap. 3), samt kort se på et par nyere bidrag.

Poulantzas var inspireret af Lois Althusser og den franske strukturmarxisme, herunder især forståelsen af økonomien som determinerende »i sidste instans« (Althusser 1969: 234). I relation til klasseanalysen baner denne forståelse vejen for et klassebegreb, der ikke kun defineres ved relationen til produktionsmidlerne, men også ved politiske og ideologiske strukturer. Udgangspunktet for Poulantzas er her en præcisering af relationen mellem ejerne af produktionsmidlerne og de direkte producenter. Reelt er der nemlig tale om to relationer: for det første en relation, der handler om kontrollen over de konkrete arbejdsredskaber og dermed det arbejde, der udføres; for det andet en relation, der handler om ejendomsretten og dermed retten til fordelingen af merproduktet eller merværdien.

I middealderen var disse to relationer adskilte, idet arbejderne selv havde kontrollen over arbejdsredskaberne. Dermed var udbytningen i middelalderen afhængig af ideologiske og politiske praktikker (fx forskellige former for straf) for at sikre overførslen af merproduktet fra bønderne til godsejerne (Poulantzas 1973; Ougaard 2011), og disse ideologiske og politiske praktikker konstituerede forskellige klasser, herunder fx præster og statsansatte embedsmænd. På samme måde peger Poulantzas på, at forskellige ideologiske og politiske forhold er medkonstituerende for klasserelationerne i det kapitalistiske samfund.

Vigtigst er her forholdene i middelklassen. Ifølge Poulantzas er det således karakteristisk for det traditionelle småborgerskab (selvstændige bønder, håndværkere og handlende), at de både kontrollerer og ejer produktionsmidler, idet de typisk ikke ansætter anden arbejdskraft. Dette traditionelle småborgerskab befinder sig således i en form for mellemposition mellem kapitalister og arbejdere.

Men dette er også tilfældet, for det Poulantzas kalder det »nye småborgerskab«. Denne klasse er nemlig lønmodtagere, men

adskiller sig fra arbejderne på den måde, at de ikke udfører produktivt arbejde, dvs. arbejde der producerer merværdi (Poulantzas 1978: 191ff). Det gælder arbejde inden for den offentlige sektor, forskning, bankvirksomhed, markedsføring mv. Samtidig understøttes denne forskel af den ideologiske sondring mellem manuelt og ikke-manuelt (håndens og åndens) arbejde, idet det nye småborgerskab fx fremstår som indehavere af viden, intelligens og personlighed og dermed som mere privilegerede end arbejderne (Poulantzas 1978; Ougaard 2012: 95-96). Hertil kommer det Poulantzas kalder sociale kategorier, dvs. forskellige klassefraktioner, der ikke i økonomisk forstand er klasser, men som er defineret ved deres relation til staten eller deres ideologiske funktion i samfundet, dvs. fx embedsmænd, undervisere og militær (Poulantzas 1973).

Opsummerende kan man sige, at Poulantzas løser problemet med middelklassen ved at foreslå to former for småborgerskab, defineret ved enten ejerskab til egne produktionsmidlerne, eller ved udførelsen af ikke-produktivt, ikke-manuelt arbejde. Det betyder omvendt, at betegnelsen arbejderklasse reserveres til alle produktive, manuelle arbejdere, idet klassepositionen for ikke-produktive, manuelle arbejdere (som fx rengøringsassistenter) er uklar.

Samtidig antydes det med betegnelsen det »nye småborgerskab«, at de politiske alliancer og konflikter ikke er entydige. Som det har været tilfældet med det traditionelle småborgerskab, herunder især bønderne, er det således et åbent spørgsmål, om middelklassen vil indgå i »progressive« alliancer med arbejderne, eller i konservative alliancer med borgerskab og kapitalister. I det hele taget understreger Poulantzas spørgsmålet om politiske konflikter som langt mere kontingent, end hvad der var tilfældet hos Marx, og det bliver derfor en selvstændig opgave for klasseanalysen at interessere sig for konkrete klassekampe og konflikter i forskellige politiske konjunkturer, herunder for hvordan staten bliver til en politisk kampplads. Alligevel er det dog nogle helt bestemte politiske konflikter, Poulantzas her tænker på, nemlig de politiske konflikter der har at gøre med en mulig socialistisk transformation af det kapitalistiske samfund.

Hvor Poulantzas nedtoner betydningen af samfundsstrukturen til fordel for ideologiske og politiske strukturer, tilbyder Wright en forfinet analyse af netop *klassestrukturen* som den mekanisme, der producerer klasser og klasserelationer (fx Wright et al. 1989; 1994). Wright insisterer samtidig på, at grundlaget for en marxistisk klasse teori er begrebet om udbytning, selvom han afviser Marx' arbejdsværdilære og merværditeori som problematisk (Wright 1997: 14-17; se også Wright 1985). I stedet præsenterer han en bredere forståelse af udbytning som gensidig afhængighed mellem forskellige klassers materielle interesser inden for en økonomisk relation (Wright 1997: 10), eller mere præcist at en klasse i kraft af kontrollen med et samfunds produktionsressourcer »lever af«, at en anden klasse arbejder for dem, idet denne anden klasse samtidig er tvunget til at arbejde for at overleve.

Herudover understreger Wright forskellen mellem abstrakte klasserelationer knyttet til en produktionsmåde, og klasserelationer knyttet til en konkret samfundsformation, der typisk indeholder flere forskellige produktionsmåder (Wright 2005). Og dette forhold komplicerer klasserelationerne. I modsætning til Poulantzas' inddragelse af ideologiske og politiske forhold fastholder Wright dog, at det især er to strukturelle forhold, der er væsentlige for forståelse af det konkrete samfund i dag, nemlig fordelingen af henholdsvis autoritet og færdigheder (Wright 1997; 2005).

Autoritet dækker over forskellige organisatoriske ressourcer og ledelsesbeføjelser, der på forskellige måder påvirker forholdet mellem kapitalister og arbejdere. Dels varetages dele af dominansforholdet mellem kapitalister og arbejdere af mellemledere (managers), der hermed placeres i en modsætningsfyldt position inden for klasserelationerne. Dels modtager disse mellemledere en højere løn – en såkaldt »loyalitäts-præmie« – for at fastholde loyaliteten over for kapitalisterne. Mere præcist betyder det, at mellemlederne reelt modtager noget af den merværdi, arbejderne producerer, og Wright kalder derfor mellemledernes klasseposition for en privilegeret tilegnelsesposition.

Figur 1: Wrights typologi for klassestrukturen i kapitalistiske samfund

	Ejer		Ansatte		Relation til autoritet:
Mange ansatte	Kapitalister	Ekspertledere	Uddannede ledere	Ufaglærte ledere	Ledere
Få ansatte	Små arbejdsgivere	Ekspert-supervisors	Uddannede supervisors	Ufaglærte supervisors	Supervisors
Ingen ansatte	Småborgerskab	Ekspertes	Uddannede arbejdere	Ufaglærte arbejdere	Ikke-ledere
Relation til knappe kompetenceressourcer:		Ekspertes	Faglært	Ufaglært	

Kilde: Wright (1997: 25)

Udover autoritet er *færdigheder*, siger Wright, helt afgørende for den kapitalistiske produktion. Og da færdigheder er en knap ressource, samtidig med at højt kvalificeret arbejdskraft kan være svær at overvåge, så befinder de såkaldte eksperter sig i en strategisk privilegeret position, der er at sammenligne med mellemlidernes. De modtager derfor også en højere løn, der består af både en »færdighedspræmie« og »loyalitäts-præmie«, og de befinder sig dermed også i en privilegeret tilegnelsesposition.

Som det fremgår af figuren, så nuancerer Wright altså forståelsen af middelklassen og klasserelationerne generelt ved at indføre skel relateret til autoritet og færdigheder, idet han også samtidig fastholder en forståelse af det »gamle« småborgerskab, som de der ejer produktionsmidler uden at ansætte arbejdskraft. Sammenlignet med Poulantzas har Wright et lidt mere inklusivt begreb om arbejderklassen, idet alle manuelle (ufaglærte) arbejdere vil indgå her, dvs. også rengøringsassistenter og andre ansat i serviceindustrien.

Wright insisterer desuden på, at klasseteoriens ærinde er at undersøge sammenhængen mellem de strukturelle klassepositioner og forskellige andre forhold, herunder især individuel klassebevidsthed, politiske holdninger, vælgeradfærd, kollektiv mobilisering og polarisering af politiske klasse-alliancer. Dermed er Wright et stykke fra Poulantzas' forståelse af klasserelationerne som kontingente, selvom han dog gør behørigt opmærksom på, at individuelle og kollektive handlinger altid vil »virke tilbage« på klassestrukturerne (Wright 1997: 373ff).

Post- og neo-marxistiske bidrag

De neo-marxistiske diskussioner om middelklassen fortsatte et godt stykke op gennem 1980'erne og 1990'erne med Wright som den mest indædte deltager. Men samtidig begyndte også andre diskussioner at forme sig. For det første markerede udgivelsen af Ernesto Laclau og Chantal Mouffes *Hegemony and Socialist Strategy* (1985) en post-strukturalistisk udfordring til marxismen i, hvad forfatterne selv benævnte en post-marxistisk vending. Og for det andet er der i de seneste ti år leveret forskellige bud, der genoptager kernen i den marxistiske klasseteori, nemlig forholdet til det produktive arbejde.

Udgangspunktet for Laclau og Mouffe var en kritik af den marxistiske traditions iboende essentialisme, herunder især tendensen til en reduktionsitisk forståelse af det sociale som givet af økonomiske strukturer, og forståelsen af arbejderklassen som en universel klasse (Laclau og Mouffe 1985: 75ff; 1987). I stedet for at interessere sig for klasser som strukturelle eller sociale størrelser, peger Laclau og Mouffes diskursteori således i retning af det politiskes primat og kontingens. Klasserne skabes så at sige i de politiske kampe, og det er derfor ikke givet på forhånd eller uden for disse politiske kampe, hvad indholdet i eller konturerne af klassekampen er.

Kernen i diskursbegrebet er en understregning af, hvordan mening altid kun stabiliseres delvist og midlertidigt, og hele tiden genforhandles i diskursive interventioner (Laclau og Mouffe

1985; Torfing 1999). Politiske diskurser konstrueres således altid på baggrund af en række allerede etablerede og mere eller mindre stabiliserede praktikker og diskurser (Laclau 1990: 33-35), og vil omvendt altid kun stabiliseres midlertidigt. I en diskussion om klasseteori er konsekvensen af denne diskursteoretiske vending, at det ikke længere er interessant at diskutere, hvordan klasserne »ser ud« eller »er«. I stedet må man spørge til, hvordan politiske og hegemoniske alliancer og projekter skabes, udvikles og forandres. Dermed udfordres den marxistiske klasseteoris fokus på klasser og klassekamp i forståelsen af samfundets transformation og centrale politiske konflikter.

Med udgangspunkt i en tilsvarende kritik af marxismens reduktionisme præsenterer Stephen A. Resnick og Richard A. Wolff en radikalt anderledes reformulering af klasseteorien, der i stedet for at bevæge sig mod en post-marxistisk og diskursteoretisk forståelse, forsøger at revitalisere kernen i Marx' klassebegreb som forholdet mellem produktivt og ikke-produktivt arbejde (Resnick og Wolff 2006; se også Gibson-Graham, Resnick og Wolff 2000; 2001).

Klasseteorien fokuseres hos Resnick og Wolff på den såkaldt primære klasserelation som forholdet mellem dem, der producerer merværdi og dem, der tilegner sig merværdi (den fundamentale klassekonflikt), mens alle relationer knyttet til fordelingen af merværdi betegner sekundære eller såkaldt subsumerede klasserelationer. I modsætning til både Poulantzas og Wright, der søger at udvide og nuancere forståelsen af klasserne med flere forskellige klassepositioner, så fastholder Resnick og Wolff altså et meget snævert klassebegreb. Argumentet herfor er blandt andet, at man kun sådan kan bevare den marxistiske klasseteoris egenart, idet teorierne fra både Poulantzas og Wright blander forhold som udbytning (knyttet til produktionen af merværdi), ulighed (knyttet til fordelingen af ressourcer) og dominans (knyttet til samfundets fordeling af magt) sammen.

Men samtidig fremhæver Resnick og Wolff, hvordan et snævert klassebegreb må ses i sammenhæng med en udvidet analyse af både de sekundære klasserelationer knyttet til fordelingen af varer og merværdi og en række ikke-klassebaserede sociale relationer fx forbundet til samfundets ideologiske reproduktion, og de præsenterer blandt andet nogle interessante og nytænkende analyser af forholdet mellem omsorgsarbejde og lønarbejde.

Endelig kan man også se antydningen af en neo-marxistisk klasseteori hos Hardt og Negri, der med deres analyser af arbejdslivets forandring og det immaterielle arbejdes fremvækst ophæver sondringen mellem det produktive og det uproduktive arbejde, men samtidig fastholder en forståelse af kapitalismens udbytning af ikke bare arbejderne men hele »multituden« (Hardt og Negri 2000; 2009; se også Christensen, Nielsen og Poulsen 2012). I modsætning til Resnick og Wolff sker der således her en markant udvidelse af klassebegrebet og især en universalisering af begrebet om arbejderklassen til at omfatte store dele af befolkningen, men i modsætning til Laclau og Mouffe sker dette ikke i en diskursteoretisk vending, men med

fastholdelse af både arbejde og kapitalisme som kerne-elementer i klasseteorien.

En ikke-marxistisk udfordring

Afslutningsvis skal vi se på en udfordring til klasseteorien, der bevæger sig væk fra den marxistiske tradition, nemlig klasseteorien hos den franske sociolog Pierre Bourdieu. Problemet for den marxistiske klasseteori er især, siger Bourdieu, at den ensidigt fokuserer på økonomiske strukturer som konstituerende for klasserelationerne, og dermed overser både andre former for strukturer og klassernes symbolske dimension (Bourdieu 1985).

Bourdieu er således delvist på linje med den marxistiske tradition i at insistere på, hvordan klassernes er givet i og med samfundets strukturelle orden, men han understreger samtidig, hvordan denne orden bør forstås multidimensionalt. Udgangspunktet er et radikalt udvidet begreb om kapital og arbejde, idet kapital defineres som »akkumuleret arbejde«, dvs. alle former for ressourcer, der kan akkumuleres, gemmes og senere bringes i anvendelse på en fordelagtig måde. Dermed kan kapital være fx økonomisk, kulturel eller social, ligesom kapital kan antage både fysisk, kropslig og institutionel form (Bourdieu, 1986; Harrits 2014: kap. 6; Broady 1991: 169-224).

Med dette multidimensionale klassebegreb kan Bourdieu præsentere begrebet om det sociale rum, der samtidig præsenterer hans forståelse af klasser:

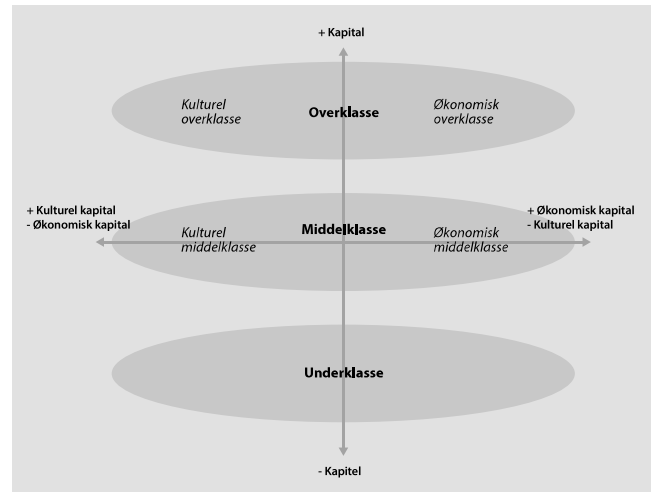
At konstruere det sociale rum, denne usynlige virkelighed der ikke kan vises, men som organiserer agenternes praktikker og repræsentationer, er på en og samme tid at skabe muligheden for at konstruere teoretiske klasser, der er så homogene som muligt ud fra de vigtigste determinanter af praktikkerne og alle deres relaterede egenskaber (Bourdieu 1998: 10).

Det sociale rum udgøres altså af fordelingen af forskellige former for ressourcer, eller kapital, og det er Bourdieus påstand, at de sociale rum i vores aktuelle vesteuropæiske samfund er struktureret af to primære forskelle: For det første forskellen mellem dem, der har meget, og dem der har lidt samlet kapital (*kapitalvolumen*); for det andet forskellen mellem dem, hvis kapital især udgøres af kulturel kapital og dem, hvis kapital især udgøres af økonomisk kapital (*kapitalsammensætning*) (Bourdieu 1984: 99ff; 1998: 1-13).

På nogle måder ligger Bourdieus klassemodel tæt på Wrights forslag om også at tage hensyn til færdigheder i forståelsen af klassestrukturen. Men hvor Wright ser færdigheder (og autoritet) som relevante *inden for* relationen mellem kapital og arbejde, argumenterer Bourdieu for, at kulturel kapital (og andre former for kapital) udgør et *alternativ til* økonomisk kapital. Kulturel kapital er hos Bourdieu derfor også grundlaget for en kulturel overklasse og ikke kun – som hos Wright – relevant i middelklassen. Samlet kan man altså sige, at Bourdieus teori

om kapital, klasser og det sociale rum udfordrer marxismens analyse af samfundets grundlæggende struktur.

Figur 2: Bourdieus klassemodel

Videre peger Bourdieu også på, hvordan klasser aldrig kun kan forstås strukturelt. Klasserne i det sociale rum er nemlig at forstå som »klasser på papiret« (Bourdieu 1985: 725-727), der først får deres sociale eksistens i den praksis, der produceres. Klasserne får således betydning for dannelsen af habitus, dvs. systemer af dispositioner formet af vores sociale historie og erfaringer (Bourdieu 2005: 221). Habitus omfatter således bl.a. kropsliggjorte vaner, orienteringsmåder, kognitive skemaer, æstetiske smagspræferencer og værdisæt, der til sammen vil skabe en tilbøjelighed til at indgå i bestemte praktikker og træffe helt bestemte valg (Bourdieu 1990: 53).

Samtidig vil de praktikker, som skabes i kraft af habitus, have en tendens til at forme forskellige kollektive livstile, hvormed klasserne får en symbolsk dimension. Klassernes eksisterer således ikke kun som strukturelle positioner, men også som forskellige grupperinger af levet liv, og som forskellige symbolske kategorier (fx »de ny-rige«, eller »cafe latte-segmentet«). Denne symbolske – og diskursive – dimension er endvidere ikke kun resultatet af strukturelle forhold, men får en selvstændig autonomi og betydning, bl.a. for fordelingen af ressourcer (Bourdieu 1984: 483-484). Men hvor diskursteorien udfordrer den marxistiske klasseteori ved at insistere på, at politiske-hegemoniske diskurser kan skabe sociale relationer, der udvider Bourdieu så at sige udfordringen til også at gælde symbolske praktikker og kampe *uden* en egentlig politisk-strategisk dimension, herunder fx praktikker inden for kunst, kultur og hverdagsliv i bred forstand. Klassernes skabes så at sige også i køkkenet, på fodboldbanen eller i skolens klasselokaler.

Sammenfattende kan man sige, at Bourdieu fastholder kapital og arbejde (i udvidet forstand) som det strukturelle grundlag for klasserne, men samtidig insisterer på, at symbolske udvekslinger og statusforhold leverer et autonomt og ikke-reducerbart

bidrag til klasserelationerne. Dermed bliver det ikke udbytningsrelationen knyttet til produktionen af merværdi, der er konstituerende for klasserne, men i stedet de værdi- og omvekslingsrelationer, kapitalformerne indgår i, som udgør kernen i Bourdieus teori (se Savage, Warde og Devine 2005). Bourdieu bevæger sig således udover den neo-marxistiske tradition i dialog med af en række andre ikke-marxistiske bidrag som vi ikke skal diskutere her (fx Goldthorpe 1992; 2000; 2002; Goldthorpe og Marshall 1992; Parkin 1979; Grusky og Galescu 2005; Grusky og Weeden 2001; Lamont 1992; 2000; 2012).

Den marxistiske klasse-teoris utilstrækkelighed og nødvendighed

Som det er fremgået, udfordres og udvikles den marxistiske klasse-teori altså fra flere steder. I første omgang har udfordringen især handlet om Marx' to-klasse-model og spørgsmålet om middelklassen, hvor udviklingen både har peget imod en øget vægt på politiske og ideologiske kampe (Poulantzas) og på inddragelsen af flere forskellige strukturelt funderede ressourcer (Wright). Videre har diskursteorien radikaliseret forståelsen af de politiske konflikters og alliancers kontingens, og understreget hvordan klasser ikke skaber, men skabes i de politiske konflikter, mens nyere neo-marxistiske bud har genskabt fokus på arbejdet som omdrejningspunkt for klasse-teorien. Og endelig har Bourdieus forståelse af det multidimensionale sociale rum udfordret marxismens insisteren på økonomiske kapitalrelationer (eller måske snarere produktionsrelationer) som primære i det moderne samfund.

Udviklingen kan på den ene side siges at pege på, hvordan Marx' klasse-teori rummer en grundlæggende *utilstrækkelighed*. Især kan man sige, at teorien har været udfordret i forståelsen af det senmoderne samfunds (politiske) konfliktlinjer, der kun

vanskeligt kan knyttes til relationen mellem kapital og arbejde i traditionel forstand. Men samtidig peger diskussionen på den marxistiske klasse-teoris egenart og dermed *nødvendighed*. For uanset at andre klasse-teorier er bedre i stand til at forklare aktuelle (politiske) konflikter, så er den marxistiske klasse-teori fortsat alene om at tilbyde en teori om udbytningsrelationer.

Man kan pege på, at en adækvat forståelse af sådanne relationer og udbytningsforhold i dag må involvere en forståelse af en global politisk økonomi og af de globale relationer mellem direkte producenter i én del af verden, og de der ejer, kontrollerer, regulerer og udvikler produktionsmidlerne i en anden del af verden. En sådan teori om globale klasser og udbytningsforhold er dog endnu ikke særligt veludviklet (for en undtagelse se Wallerstein 1979 og Robinson 2004; 2012).

Det stringente fokus på klasserelationernes udbytningsdimension peger endvidere på den marxistiske klasse-teoris forholdsvist enkle normative forankring. Som Wright for nyligt har formuleret det, så rummer marxismen nemlig forskellige normative forpligtelser (moral commitments, Wright 2005: 6-7), herunder den radikalt egalitære påstand om, at menneskets fulde potentiale kun kan udvikles i et samfund præget af lighed, samt påstanden om at det først er muligt at etablere denne lighed med transformationen af det kapitalistiske samfund. Dermed bliver klasse-teorien ikke blot en »videnskabelig teori om interesser og konflikter« men også »en frigørende teori om alternativer og social retfærdighed« (Wright 2005: 30). Og således forbliver den marxistiske klasse-teori – som den eneste – tæt knyttet til Marx' simple forestilling om samfundsvidenskaberne opgave: »Filosofferne har kun fortolket verden forskelligt, men hvad det kommer an på er at forandre den« (Marx 1976c: 16).

REFERENCER

- Althusser, Louis (1969, org. 1965) *For Marx*. Aarhus: Rhodos.
- Bourdieu, Pierre (1984) *Distinction. A Social Critique of the Judgement of Taste*. London: Routledge.
- Bourdieu, Pierre (1985) »The Social Space and the Genesis of Groups«, *Theory and Society*, 14(6): 723-744.
- Bourdieu, Pierre (1986) »The Forms of Capital«, i John G. Richardson (ed.) *Handbook of Theory and Research for the Sociology of Education*. New York: Greenwood Press.
- Bourdieu, Pierre (1998) *Practical Reason. On the Theory of Action*. Stanford: Stanford University Press.
- Broady, Donald (1991) *Sociologi og Epistemologi. Om Pierre Bourdieus författarskap och den historiske epistemologin*. Stockholm: HLS Förlag.
- Christensen, Pil, Peter Nielsen og Lars Poulsen (2012) *Magt og Modstand. En introduktion til Michael Hardt og Antonio Negris tenkning*. Frederiksberg: Frydenlund.
- Gibson-Graham, J.K., Stephen A. Resnick og Richard D. Wolff (2000) *Class and Its Others*. Minneapolis: University of Minnesota Press.
- Gibson-Graham, J.K., Stephen A. Resnick og Richard D. Wolff (2001) *Re/Presenting Class*. Durham: Duke University Press.
- Goldthorpe, John H. (1992) »Employment, Class, and Mobility: A Critique of Liberal and Marxist Theories of Long-term Change«, i Hans Haferkamp og Neil J. Smelser (red.) *Social Change and Modernity*. Berkeley: University of California Press.
- Goldthorpe, John H. (2000) *On Sociology: Numbers, Narratives and the Integration of Research and Theory*. Oxford, Oxford University Press.
- Goldthorpe, John H. (2002) »Occupational Sociology, Yes: Class Analysis, No: Comment on Grusky and Weeden's Research Agenda«, *Acta Sociologica*, 45(3): 211-216.
- Goldthorpe, John H. og Gordon Marshall (1992) »The Promising Future of Class Analysis: A Response to Recent Critiques«, *Sociology* 26(3): 381-400.
- Gramsci, Antonio (1991, org. 1929-1935) *Fængselsoptegnelser*. København: Museum Tusulanums Forlag.
- Grusky, David B. og Gabriela Galescu (2005) »Foundations of a neo-Durkheimian Class Analysis«, i Erik Olin Wright (red.) *Approaches to Class Analysis*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Grusky, David B. og Kim A. Weeden (2001) »Decomposition without Death: A Research Agenda for a New Class Analysis«, *Acta Sociologica* 44(3): 203-218.
- Hardt, Michael og Antonio Negri (2000) *Empire*. Cambridge: Harvard University Press.
- Hardt, Michael og Antonio Negri (2009) *Commonwealth*. Cambridge: The Belknap Press of Harvard University Press.
- Harrits, Gitte Sommer (2014, under udgivelse) *Klasse. En introduktion*. København: Hans Reitzels Forlag.
- Laclau, Ernesto (1990), *New Reflections on the Revolution of our Time*, London: Verso.
- Laclau, Ernesto og Chantal Mouffe (1985) *Hegemony and Socialist Strategy*. London: Verso.
- Laclau, Ernesto og Chantal Mouffe (1987) »Post-marxism Without Apologies«, *New Left Review*, 166: 79-106.
- Lamont, Michelle (1992) *Money, morals and manners. The culture of the French and American upper-middle class*. Chicago: University of Chicago Press.
- Lamont, Michelle (2000) *The dignity of working men. Morality and the boundaries of race, class and immigration*. New York: Russel Sage Foundation.
- Lamont, Michelle (2012) »Toward a Comparative Sociology of Valuation and Evaluation«, *Annual Review of Sociology*, 38: 201-221.
- Marx, Karl (1970, org. 1867) *Kapitalen, 1. bog*. København: Rhodos.
- Marx, Karl (1971, org. 1885) *Kapitalen, 2. bog*. København: Rhodos.
- Marx, Karl (1972, org. 1894) *Kapitalen, 3. bog*. København: Rhodos.
- Marx, Karl (1976a, org. 1850) »Klassekampene i Frankrig 1848/1850«, i Karl Marx og Friedrich Engels *Udvalgte skrifter*. København: Forlaget Tiden.
- Marx, Karl (1976b, org. 1852) »Louis Bonapartes attende brumaire«, i Karl Marx og Friedrich Engels *Udvalgte skrifter*. København: Forlaget Tiden.
- Marx, Karl (1976c, org. 1888) »Tæser om Feurbach« (efter den i 1888 af Engels offentliggjorte tekst), i Karl Marx *Skrifter i udvalg*. København: Rhodos.
- Marx, Karl og Friedrich Engels (1974, org. 1846) »Den tyske ideologi«, i Karl Marx *Skrifter i udvalg*. København: Rhodos.
- Marx, Karl og Friedrich Engels (1976, org. 1848, »Det kommunistiske partis manifest«, i Karl Marx og Friedrich Engels *Udvalgte skrifter*. København: Forlaget Tiden.
- Ougaard, Morten (2011) *Nicos Poulantzas*. København: DJØFs forlag.
- Parkin, Frank (1979) *Marxism and class theory. A bourgeois critique*. London: Tavistock Publications.
- Poulantzas, Nicos (1973, org. 1968) *Political Power and Social Classes*. London: New Left Books.
- Poulantzas, Nicos (1974, org. 1970) *Fascism and Dictatorship. The Third International and the problem of Fascism*. University of California: NLB.
- Poulantzas, Nicos (1978, org. 1974) *Classes in Contemporary Capitalism*. London: Verso.
- Robinson, William I. (2004) *A Theory of Global Capitalism. Production, Class and State in a Transnational World*. Baltimore: The John Hopkins University Press.
- Robinson, William I. (2012) »Global Capitalism Theory and the Emergence of Transnational Elites«, *Critical Sociology*, 38(3): 349-363.
- Resnick, Stephen A. og Richard D. Wolff (2006) *New Departures in Marxian Theory*. London: Routledge.
- Savage, Mike, Alan Warde og Fiona Devine (2005) »Capital, assets and resources: some critical issues«, *The British Journal of Sociology*, 56(1): 31-47.
- Torring, Jacob (1999) *New Theories of Discourse. Laclau, Mouffe and Zizek*. Oxford: Blackwell.
- Wallerstein, Immanuel (1979) *The Capitalist World-Economy*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Wright, Erik Olin (1985) *Classes*. London: Verso.
- Wright, Erik Olin (1997) *Class Counts*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Wright, Erik Olin (2005) »Foundations of a neo-Marxist Class Analysis«, i Erik Olin Wright *Approaches to Class Analysis*, Cambridge: Cambridge University Press.
- Wright, Erik Olin m.fl. (1989) *The Debate on Classes* London: Verso.
- Wright, Erik Olin, Andrew Levine og Eliot Sober (1994) »Reconstructing Marxism: A Reply«, *Science and Society*, 58, 1: 53-60.